संहारस्य १४) ॥ चतुःषष्टिविधं ह्येतदङ्गं प्रोक्तं मनीषिभिः । कुर्य्यादनियते तस्य सन्धावपि निवेशनम् । रसानुगुणतां वीक्ष्य रसस्यैव हि मुख्यता । ६परिच्छेदे

अङ्गकर्म्मन् न० अङ्गस्य कर्म्म मर्द्दनानुलेपनादि परिकर्म । मर्द्दनादिदेहसंस्कारे व्यापारे ।

अङ्गग्रह पु० अङ्गस्य रोगादिना ग्रहः ६त० । देहवेदनायाम् ।

अङ्गज पु० अङ्गात् जायते जन–ड । पुत्रे दुहितरि स्त्री । "अङ्गादङ्गं सम्भवति पुत्रवद्दुहिता नृणामिति" स्मृतिः । देहजातमात्रे त्रि० । रुधिरे न० । रोगे पु० । लोम्नि न० । "तवोत्तरीयं करिचर्म्म साङ्गजमिति" भार० । अङ्गजन्मादयोऽप्युक्तार्थे । अङ्गं मनः तस्मात् जाते कामे पु० ।

अङ्गज्वर पु० अङ्गमङ्गम् अधिकृत्य ज्वरः । राजयक्ष्मरोगे । "निरवोचमहं यक्ष्म अङ्गज्वरमिति" वैद्यकम् ।

अङ्गण(न) न० अगि–गतौ अङ्ग्यते गृहान्निःसृत्य गम्यते अत्र ल्युट् पृ० वा णत्वम् । अजिरे, चत्वरे, (उठान) इति ख्याते स्थाने "अजनि पङ्गुरपाङ्गनिजाङ्गणभ्रमिकणेऽपीति" नैषधम् । दन्त्यनान्तत्वमपि । "प्रकटाङ्गनोपभोगाप्यखण्डितचरित्रेति" काद० । अङ्गनं चत्वरमङ्गना स्त्री चेति तदर्थः । करणे ल्युट् । याने ।

अङ्गति पु० अङ्गति यात्यनेन अगि–करणे अति । वाहने स्त्रीत्वमपीत्येके वा ङीप् । अङ्ग्यते गम्यते सेवादिना कर्म्मणि अति । ब्रह्मणि, अग्नौ च । कर्त्तरि अति । अग्निहोत्रिणि पु० ।

अङ्गद न० अङ्गं दायति शोधयति दै–क । (ताड़, वाजु) इति प्रसिद्धे बाहुभूषणे । वालिपुत्रे–वानरे पु० । स च किष्किन्ध्याधिपस्य वानरराजस्य वालिनस्तारागर्भजः पुत्रस्तच्चरितं रामायणे सुन्दरलङ्काकाण्डयोर्विस्तीर्णम् । अङ्गदानकर्त्तरि त्रि० । दक्षिणदिग्गजकरिण्यां स्त्रीत्येके । अङ्गं ददाति समर्पयति दा–क । अङ्गदानकर्त्तरि त्रि० योषिति स्त्री ।

अङ्गना स्त्री प्रशस्तमङ्गमस्ति अस्याः अङ्ग+न । अङ्गसौष्ठववत्यां योषिति, योषिन्मात्रे च, "अङ्गना वामनस्य स्यात्" इति हैमोक्तेः वामनदिग्गजयोषिति च ।

अङ्गनाप्रिय पु० प्री–क ६त० । अशोकवृक्षे तत्पुष्पेण हि स्त्रियः स्वाङ्गं भूषयन्तीति लोकसिद्धम् । योषित्प्रियमात्रे तु त्रि० । दक्षिणदिग्गजे वामने पु० ।

अङ्गदनिर्य्यूह अङ्गदस्य केयूरस्य निर्य्यूह इव । केयूरशीर्षस्थे चूड़ाकारेऽग्रभागे ।

अङ्गन्यास पु० अङ्गेषु हृदयादिषु मन्त्रभेदस्य न्यासः । मन्त्रविशेषस्य उच्चारणपूर्व्वकं करस्पर्शेन कर्त्तव्ये तन्त्रोक्ते न्यासभेदे "अङ्गन्यासं करन्यासं वीजन्यासन्तथैव चेति" तन्त्रम् ।

अङ्गपालि स्त्री अङ्गं पाल्यते सम्बध्यतेऽत्र अङ्ग–पाल–इ । आलिङ्गने ।

अङ्गपालिका स्त्री अङ्गं देहं पालयतीति पालि–ण्वुल् ६त० । (धाइ मा) इति ख्यातायाम् उपमातरि । अङ्गपालनकारके त्रि० ।

अङ्गप्रायश्चित्त न० अङ्गस्य देहस्य शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तम् । अशौचेषु पञ्चशूनाजन्यदुरितक्षयार्थं कार्य्ये "दशाहात्तु परं सम्यक् विप्रोऽधीयीत धर्म्मवत् । "दानञ्च विधिवद्देयमशुभात्तारकं हि तदिति" स्मृत्युक्ते दानरूपे प्रायश्चित्ते ।

अङ्गभू पु० अङ्गात् देहात् मनसो वा भवति भू–क्विप् । पुत्रे, मनोजे कामे च देहमनोजातमात्रे त्रि० । "हिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः" इति माघः । नारदस्य तन्मनोजातत्वात् ब्रह्माङ्गभूत्वम् । अङ्गानामङ्गमन्त्राणां भूः । कृताङ्गन्यासे त्रि० । "ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मेति" कुमा० ।

अङ्गमन्त्र पु० अङ्गेषु हृदयादिषु षट्सु न्यासो मन्त्रः । तन्त्रोक्ते षडदीर्घभाजि मन्त्रभेदे ।

अङ्गमर्द्द पु० अङ्गं मर्द्दयति संवाहयति मृद–णिच् अच् ६त० । देहसंवाहके–सेवके । अङ्गमर्द्दनकारके त्रि० । भावे घञ् । देहमर्द्दने पु० ।

अङ्गमर्द्दक पु० अङ्गं मर्द्दयति मृद–णिच्–ण्वुल् ६त० । देहसंवाहके–सेवके । देहमर्द्दनकारके त्रि० ।

अङ्गमर्द्दिन् पु० अङ्गं मर्द्दयति मृद–णिच्–णिनि ६त० । अङ्गमर्द्दके सेवके । अङ्गमर्द्दनकारके त्रि० स्त्रियां ङीप् ।

अङ्गयज्ञ पु० अङ्गीभूतः प्रधानयज्ञोपकरणीभूतः यज्ञः । "नवग्रहमखं कृत्वा ततः कर्म्म समाचरेदि"त्युक्ते कर्म्ममात्राङ्गे ग्रहयागादौ, दर्शाद्यङ्गे समिद्यागादौ च ते च "समिधो यजति, तनूनपातं यजति, इड़ो यजति, वर्हिर्यजति, स्वाहाकारं यजति, इत्येवं पञ्चविधाः । एतेषाञ्च सकृदनुष्ठानेनैव तन्त्रन्यायेन प्रधानयागानामाग्नेयादीनामुपकारितेति मीमांसा । अङ्गयागादयोऽप्यत्र । "अङ्गान्ययाक्षीदभितः प्रधानमिति" भट्टिः ।

अङ्गरक्त न० यु० अङ्गेऽवयवे रक्तः रन्ज–क्त ७त० । कम्पिल्यदेशजाते रक्तवर्णचूर्णवति (गुड़ारोचना) इति वाणिजेषु वैद्येषु च प्रसिद्धे वृक्षभेदे । ६ब० रक्ताङ्गमात्रे त्रि० ।

अङ्गरक्षणी अङ्गं रक्ष्यतेऽनया रक्ष–करणे ल्युट् ६त० ङीप् ।